

INTERVJU

Vår tids kapitalism bärs upp av vänstern

Johannes Heuman

Vänstern har de senaste åren tappat stöd bland de lägre samhällsklasserna. För filosofen Jean-Claude Michéa är detta en naturlig följd av att socialistpartier har integrerat det liberala samhällets tilltro till ständig tillväxt. Michéa efterlyser en framstegskritisk rörelse i stället för en vänster som försöker maskera sitt stöd till det kapitalistiska samhället genom sociala engagemang för minoriteter, öppna gränser och mot rasism.

Den franska vänstern lider av en värderingskris. Efter fem år vid makten tycks socialistpartiets chans att bli omvalt avlägsen. Med Benoît Hamon som presidentkandidat har partiet visserligen gjort en vänstersväng bort från den alltmer kritiserade socialdemokratiska mittenpolitiken, få bedömare tror dock att den strategin fungerar i vårens presidentval. Men i krisens fotspår har också en idéburen diskussion tagit form kring problemen, relevant även för Sverige. Beror fallande opinionssiffror på bristande politisk anpassningsförmåga till den globala arbetsmarknaden, den digitala revolutionen eller avsaknad av djärvare ekologisk politik? Eller är nedgången orsakad av att vänstern, med dess olika falanger, förrått de lägre samhällsklassernas intressen till förmån för problemformuleringar som passar den urbana medelklassen bättre?

Filosofen Jean-Claude Michéas diagnos av tillståndet ligger närmare det sistnämnda perspektivet. I den nyutkomna boken *Notre ennemi, le capital* analyserar Michéa den samtida vänsterns problem med hjälp av historiska utblickar. Huvudtesen är att man måste bryta med det framstegsinriktade tänkandet, i vilket ständig tillväxt och modernisering är nödvändiga för samhällsutveckling. Denna vision är ju i princip identisk med borgerliga partiets och även grundval för vår tids liberalism. För Michéa bör kapitalet i stället vara huvudfienden och då ter sig bejakandet av den nya världen och dess globala högteknologiska utveckling inte längre lika attraktiv för den vänster som har för vana att bryta med allt det gamla. Spring långsammare kamrat, uppmanar Michéa, den nya världen med klimatförändringar, Goldman Sachs och Silicon Valley är framför dig!

Denna kritik av framstegsoptimismen inom vänstern är ett tema som Michéa har utvecklat i en rad böcker, delvis utifrån en marxistisk grund. Samtidigt har han tagit starkt intryck av George Orwell och bland annat lånat begreppet "common decency" av den brittiska författaren för att beskriva vanliga människors anständighet och moral gentemot det liberala konsumtionssamhället. Michéa är över huvud taget en försvarare av kollektiva moraliska värden i kontrast till vår tids individualism och har inom det filosofiska fältet tydligt positionerat sig mot relativistiska tendenser och det inflytande som bland annat Michel Foucault har haft bland vänsterintellektuella. Ur ett historiskt perspektiv utgör det förra sekelskiftets Frankrike en brytpunkt för Michéa, när den liberala vänstern och den socialistiska arbetarrörelsen hamnade i en på sikt skadlig allians, vars efterföljder ännu präglar dagens ideologiska riktning.

Kritiska röster har kallat honom populist, inte minst på grund av resonemang kring eliternas förräderi mot folket. Michéa har emellertid ingen beröringsskräck inför sådana tendenser och anser att begreppet populist i sig har missbrukats och missförståtts av politologer och journalister. Andra tycker föga förvånande att hans filosofiska program är alltför motsträvigt och inte användbart för den vänster som i dag brottas med en rad mer konkreta utmaningar. I den senaste boken förutspår Michéa det kapitalistiska systemets självförvållande undergång i sviterna av den digitala revolutionen och robotiseringen av arbetskraft. Samtidigt har de dystopiska och civilisationskritiska dragen hos Michéa gjort att han, förutom att skapa fiender på vänsterkanten, vunnit en viss uppskattning bland

konservativa tänkare, som också ställer sig tveksamma till den globala kapitalismens dominans och vänsterns fokus på individuella rättigheter.

Den nya boken har fått stor uppmärksamhet i fransk debatt – tidningen *Le Monde* har till exempel haft en hel serie artiklar om idéerna. Michéa är som intellektuell annars motsatsen till klichébilden av den parisiska akademiska parnassen. Han har fram till nyligen arbetat som gymnasielärare i filosofi i Montpellier, håller sig borta från mediebruset i Paris och är svår att intervjua. Michéa går med på att svara på frågor skriftligen till *Respons* om hans kritik av den samtida vänstern och framstegstänkandet – en mejlväxling som här presenteras i något förkortad form.

Respons: *Vad är det för socialistisk kritik som du saknar inom vänstern i dag?*

Michéa: Det som man kallar vänstern under hela 1900-talet är i själva verket en historisk produkt av en allians som från början var defensiv. Den formades i Frankrike under Dreyfusaffären mellan å ena sidan strömningar av den socialistiska arbetarrörelsen (ofta marxistiskt inspirerade) och å andra sidan den liberala, republikanska och ”progressiva” vänster som var typisk för 1800-talet (till exempel Victor Hugo och Émile Zola). Det handlade framför allt för vänsterledaren Jean Jaurès och hans vänner om att motsätta sig den klerikala, militaristiska och rojalistiska högern. Denna allians var i första hand taktisk och vilade på en grundläggande tvetydighet. Sedan franska revolutionen har nämligen den liberala och republikanska vänsterns främsta måltavlor varit den ”gamla världen” och ”tradition”. Denna kritik hämtade inspiration i begreppet framsteg, såsom det formats under upplysningstiden. Det som däremot tvärtom kännetecknar de första socialisterna var deras oförsonliga motstånd till den nya kapitalistiska ordningen som förutsatte en industriell exploatering av lönearbete, ackumulering av kapital och upplösningen av sociala band i vad Marx kallar ”den egoistiska beräkningens iskalla vatten”.

Man förstår då i efterhand den potentiellt explosiva karaktären i denna defensiva allians mellan den socialistiska arbetarrörelsen och den borgerliga liberala och ”progressiva” vänstern. För så snart som de sista politiska och kulturella resterna av den gamla regimen före 1789 definitivt var utplånade, började den västerländska vänstern successivt att avstå från den kritik som ändå fanns av den kapitalistiska moderniteten och i stället slentrianmässigt återgå till

sitt villkorlösa försvar av rörelse och framsteg. I dessa tider som präglas av Silicon Valley, klimatförändringar och finansmarknadernas tyranni, är det inte denna ”progressiva” vänster som förefaller mig angelägen, däremot den radikala kritiken av dynamiken i den moderna kapitalismen som utgjorde kärnan i den ursprungliga socialismen. Den tycks mer relevant i dag än någonsin.

Respons: *Du skriver i boken att Silicon Valley utgör den mest fulländade syntesen av snikenhet, som omfattar liberala affärsmän och extremvänsterns motkultur från 1960-talet. Kan du förklara denna syntes och vad den säger om vårt samhälle i dag?*

Michéa: För det första, tendensen att hela tiden öka vetenskap och högteknologi i produktionen av varor, vilket för övrigt också bidrar till att minska levande arbetskraft och att främja arbetslöshet och osäkra anställningsvillkor. För det andra, den kapitalistiska tendensen att med anonyma lagar gradvis underställa alla aspekter av den mänskliga tillvarons existens, även de mest intima (en värld där vi är uppkopplade och utrustade med sensorer som ständigt registrerar attityder gällande hälsa, känsloliv eller kylskåp). Slutligen den inneboende tendensen i detta ekonomiska system att oavbrutet överträda alla moraliska och naturliga gränser. Är det verkligen en slump att detta futuristiska och ultraliberala projekt uppstod i mötet mellan den tvångsmässiga jakten på kapitalistisk profit och den frihetliga strömningen inom den kaliforniska extremvänstern under 60-talet? Är det en slump att dagens vänster, särskilt ungdomarna, visar sig vara fascinerade av detta coola och högteknologiska universum?

Respons: *Du har sedan länge kritiserat idén om framsteg. Finns det inga risker med att ifrågasätta en sådan fundamental idé för vårt moderna samhälle?*

Michéa: Orwell har redan svarat på denna fråga! Det är inte så mycket begreppet framsteg som är problemet, det är framför allt den framstegsorienterade tron som gör gällande att alla steg framåt per definition är ett steg i rätt riktning. Denna uppfattning har varit dödsbringande med tanke på att kapitalismen i högsta grad är revolutionär. Inget tidigare politiskt system har så snabbt och så radikalt förändrat världens yta och den mänskliga själens karaktär. Det är därför, skriver Orwell, som den enda frågan som var och en bör ställa sig i dag, inför denna teknologiska eller kulturella innovation, är: Gör detta mig mer eller mindre mänsklig? Men det kapitalistiska samhället förbjuder av princip att man ställer denna typ av frågor. Om, som Friedrich Hayek skriver, den liberala

ekonomin först av allt är var och ens rätt att ”producera, sälja och köpa *allt* som går att producera och sälja”, då är det logiskt att all vilja att begränsa den oändliga expansionen av kapital, oavsett om det gäller handel av mänskliga kroppar eller att hålla affärer öppna på söndagar, sker i ”reaktionär” eller ”totalitär” anda.

Respons: *Vad finns det för likheter och skillnader mellan din kritik av framstegstänkandet och den som går att finna bland konservativa tänkare i dag?*

Michéa: Det som man i dag kallar den konservativa högern är antingen inkonsekvent eller schizofren, förutom när det gäller att kandidera för ett val. Den gör nämligen anspråk på att samtidigt försvara konservativa värden och kapitalism, trots att den största effekten av en sådan ekonomi är att just förstöra dessa värden i ett syrabad av rationella kalkyler och lönsamhet till varje pris. Under 1800-talet var skillnaden mellan den konservativa eller reaktionära kritiken och den ursprungliga socialismen mer tydlig. För om dessa två strömningar delade samma vägran inför liberalismens splittring av världen så var det utifrån mycket olika filosofiska principer. För de konservativa eller reaktionära tänkarna var kritiken av den liberala splittringen av världen nämligen grundad i ett ideal av kommunitarism som rättfärdigade ojämlikhet av födsel, kvinnors underordnade roll och de högre klassernas privilegier utifrån antagandet om en gudomlig ordning. Socialisterna däremot, kämpade för ett klasslöst samhälle där individens personliga förverkligande skulle bli uppfyllda när exploateringen mellan människor upphört. Samtidigt försvarade de också till stor del folkliga traditioner och mänsklighetens kulturella förankring. Det är därför det politiska spelet på 1800-talet inte kan reduceras till en konfrontation mellan vänstern och högern. Det var i första hand en kamp mellan reaktionärer (de vita), den liberala vänstern och republikaner (de blåa) och socialister (de röda) – med alla kombinationer och tillfälliga taktiska allianser man kan tänka sig mellan dessa tre antagonistiska strömningar.

Respons: *För dagens vänster spelar frågor kring mänskliga rättigheter, antirasism och flyktingar en viktig roll. Hur har dessa engagemang påverkat möjligheterna att få ett bredare folkligt stöd och kunna förändra vårt samhälle?*

Michéa: Ur ett socialistiskt perspektiv är problemet hur man ska formulera en kamp mot den världsomfattande, dominerande kapitalismen och samtidigt försvara individuella rättigheter och ”minoriteter”. Men i den samtida vänsterns logik har detta problem

förlorat sin betydelse. Den successiva förändringen av denna vänster sedan trettio år, då man integrerat liberala, ekonomiska och kulturella dogmer, har fört dem till en gränslös kamp mot all tänkbar diskriminering, vilket utgör den enda ”progressiva” politiska möjligheten att definitivt maskera avståndstagandet från den gamla kampen mot kapitalet. I Frankrike upprörs vänstern ständigt över det begränsade antalet parlamentsledamöter som är invandrare. Men samtidigt finner samma vänster utan problem sig i att parlamentsledamöter som kommer från de undre klasserna – som fortfarande är majoritet i vårt land – utgör mindre än två procent av nationalförsamlingen. Ur det perspektivet är det enkelt att förstå den växande fientligheten hos arbetarklassen mot hur den ”progressiva politiken” reduceras till vad man skulle kunna beteckna sociala frågor. Detta har blivit den mest signifikativa markören för vår tids vänster.

Detta är anledningen till att jag i min bok lägger sådan filosofisk vikt vid filmen *Pride* av Matthew Warchus. I den möter en grupp socialistiska homosexuella från London gruvarbetare från en walesisk by för att kämpa tillsammans mot Margaret Thatchers politik. Filmen visar på ett beundransvärt sätt hur en lyckad artikulering borde se ut mellan sociala frågor och samhällets problem. Det är denna väg som den moderna vänstern bör ta om den ska återvinna arbetarklassens förtroende. Det återstår att se om vänstern har den moraliska och intellektuella kapaciteten.

Respons: *Ser du några positiva tendenser inom vänsterrörelser i Frankrike eller Europa som kan innebära början på en förändring?*

Michéa: Det spöke som hemsöker det liberala Europa i dag har två ansikten. Å ena sidan aktivisterna för nerväxt. När vi en gång förstått att jakten efter kapitalackumulation har varit ett fullständigt vansinne i en värld där naturresurserna är begränsade, blir det också uppenbart att ett samhälle som verkligen är ”fritt, jämlikt och anständigt” (Orwell) på alla plan måste bryta med denna modell av kontinuerlig och obegränsad tillväxt – och den medföljande konsumtionslivsstilen – som kännetecknar den utvecklade kapitalismen. Å andra sidan har vi Podemos i Spanien. Genom slagorden ”vi är varken vänster eller högern, vi är de lägre mot de som står ovan”, har denna radikala rörelse faktiskt återupptäckt en del av den ursprungliga socialismens förlorade skatt.

Skådespelarsamhället har därmed allt att frukta av en politisk

samverkan mellan dessa emancipatoriska rörelser. Det är därför politiska partier och de medier vilkas uppgift är att försvara detta samhälle – oavsett om de tillhör vänstern eller högern – anstränger sig med att få till en ny helig allians för att med alla medel hindra vanliga människor från att känna igen sig i denna dubbla opposition. Då jag inte på något vis tror på en ”mening med historien”, är jag inte kapabel att säga vilken utgången för en sådan kamp skulle bli. Inget hindrar till exempel att det leder till en post-liberal värld som hålls samman på ett aldrig skådat sätt, som i filmerna *Brazil* och *Mad Max*. Men med tanke på den ”period av katastrofer” (Rosa Luxemburg) som oundvikligen kommer är det bara en sak som jag kan säga med säkerhet: slutet på de lugna dagarna har redan börjat.

Johannes Heuman är historiker och redaktör på Respons.